

УТИЦАЈ ХРИШЋАНСТВА НА ДРУШТВЕНИ И МОРАЛНИ ЖИВОТ У ПОЗНОРИМСКОЈ ИМПЕРИЈИ (IV-VI век)¹

У доба гоњења хришћана био је утицај Цркве на јавни живот врло ограничен. Од Константина Великог (306–337) поље црквене делатности знатно се проширило. Проповед и катихизирање, тајне и дисциплинарна средства Цркве деловала су на религиозност и морал старих културних народа оживљујући, очишћавајући и одржавајући, а на још слабо цивилизоване народе вршили су васпитан утицај и из основа су их новоформирали. Црква је, уз помоћ државе, непрекидно чинила напоре да уклони рђаво стање и негативне појаве у јавном животу и да спроведе реформе. Штавише, и свемоћ императора морала је да чини уступке према моралним захтевима хришћанства. Било је, додуше, због масовног прелаза у хришћанство изазваног законским мерама, многих хришћана који су само по имену били хришћани. Већ бл. Јероним истиче да је Црква у његово доба (IV-V в.) била, истина постала моћнија и богатија, али у погледу врлине слабија (*vita Malchi c. 1*). Падања моралног нивоа код хришћана била је неоспорна чињеница; дисциплина је постала лабавија и религиозни живот површнији.

Што се тиче става Цркве према привредном животу, у више махова била је постављана тврдња да су црквени оци не само оштро осуђивали трговину и занат, него да су, штавише и приватно власништво одбацивали и заступали комунистичке идеје. Али ово није тачно, односно делимично је претерано. Ако су неки црквени оци, као св. Григорије Ниски и св. Амвросије Милански називали трговање прљавим и срамним начином стицања иметка, то су они, с једне стране, стајали под утицајем античког ниподаштавања живота и материјалног стицања, али су, с друге стране, били вођени истинском жељом да ситничарски дух и нелојалну тежњу за добит, уопште изопачености спекулативне трговине жигошу, а никако да осуђују трговање као такво, које је и члановима клира било забрањено тек крајем IV века. Хришћанство је у слојевима малих занатлија, обртника и трговаца већ од свог почетка имало најјаче и најсигурније присталице. Против приватне својине наводно уперене изјаве неких црквених отаца дели-

¹ Црква, календар за 1945. годину, 36-38.

мично су неоригиналне; делимично пак нападају погрешну употребу материјалних добара и налажу хришћанима заповест о добротворној делатности, или најзад, заступају извесни идеални комунизам харитативни, по обрасцу грчког филозофа Платона и хришћанске праопштине у Јерусалиму, што лако можемо схватити као реакцију против грамзивости и материјалистичког расположења извесних, нарочито великоварошких кругова оног времена. О моралној дозвољивости власништва имовине, богатства и трговине, веома јасно се изражава највећи црквени отац западне цркве бл. Августин; он је најбоље образложио и идеју и задатак хришћанске цивилизације и државне заједнице у свом дубоком смишљеном филозофском делу *De civitate Dei* (О божанској држави).

Црква је затекла ропство као једну, у друштвеном животу античког света, дубоко укоревану, по изгледу неопходну установу, и у прво време није била ни у положају да нешто у овом погледу измени. Налазећи се пред оваквом ситуацијом, Црква је признала ропство, па је и сама на својим поседима држала робове. Међутим, Црква је већ од самог свог постојања, руковођена убеђењем о једнакости људи пред Богом (1 Кор. 12, 13; Гал. 3, 28), чинила напоре да чисто правни однос између господара и робова претвори у морални, и да суровост и тежину римских закона ублажи хришћанском љубављу. У чисто црквеном погледу и црквеним односима није постојала никаква класна разлика. Хришћани су сматрали роба као брата у Господу, и роб је био у поседу истих средстава благодати као и господар, црквена достојанства била су приступачна и робовима, уз претпоставку да су получили слободу, што је, из појмљивих разлога, изгледало потребно. Обратно, пак, господар је у случају какве погрешке и кривице подлежао истим црквеним казнама као и роб. Под утицајем хришћанства, које је наглашавало дужност рада за све без разлике, поступно се смањило број робова; ослобођавање робова сматрано је као богоугодно дело, од Цркве је стално препоручивано и у пракси знатно вршено. Државно законодавство, које је из разлога хуманитета већ од почетка царства, нарочито за владе тзв. „добрих“ царева II века, у корист робова било активно, иступало је у християнизирајућој се империји све ревније у корист ублажења правног и друштвеног положаја робова. Константин Велики је изједначио убиство роба с делом убиства извршеног с предумишљајем. Надаље је исти император наредио да акт ослобођења роба у храму и на хришћанским богослужењима, као и оно досадашње у незнабошким храмовима вршено, има правно дејство свечане манумисије (*manumissio* – давање слободе робу); клирици пак могли су своје робове било каквим тестаментарним расположењем, или једноставном без одређене форме учињеном изјавом, пуштати на слободу. Цар Јустинијан (527–565) укинуо је сва на ослобађање робова односна законска ограничења, па је, укидајући уједно и сталеж ослобођеника (*liberti*), подарио еманципованим робовима пуна грађанска права и дао је робо-

вима да могу, уз претходни пристанак својих господара, ступати у брак са слободним женама. У бурним временима сеобе народа, када су се покидале све везе постојећег поретка, доспели су и многи слободни људи опет у сталеж робова. Али, са све дубљим продирањем хришћанског духа, ипак се њихов положај побољшао, и уместо ропства, ступила је у западној половини римске империје установа кметства у разноликим градацијама, док је у источним областима империје ропство и даље постојало.

Константин Велики је ублажио и неке раније, у многим толико свирепе одредбе казненосудског поступка, укинувши низ тешких врста казни, нарочито казне ударања жига на чело, и борбе у циркусу. Казна разаципања на крст изашла је из употребе још у току IV века, уколико њено примењивање није, може бити, већ Константин Велики био забранио. Исти цар наредио је и човечније поступање са затвореницима, за које се и чувени незнабошки ретор Либаније (IV в.) заузимао. Један закон, издан 409. године, ставља епископима у дужност и задатак посеђивање тамница, с тим да онемогућује неправедна осуђивања на тамницу. Од значаја за ублажење казног поступка било је и подељивање права азила, које је, раније привилегија незнабошких храмова, било сада пренесено и на црквене зграде.

Још више је учинило хришћанство за очување човечјег живота. Оно је пре свега, у погледу самоубиства, које је стојичка философија теоријски оправдавала, а које је и доста често у античко доба вршено, створило строже мишљење и суд, који је у временима позноримске империје долазио до важења. Бл. Августин у спису *De civitate Dei*, I 22–27, доказао је безусловну грешност акта самоубиства. Црква је прописала строге казне против самоубица (забрана спомињања њихових имена при богослужењима, ускраћивање црквеног погребља). Црква је од свог почетка већ сасвим одлучно осуђивала доста распрострањени обичај убијања деце у утроби материној, већ или одмах после рођења, и остављање (напуштање) деце; помесни црквени сабор у Анкири 314. год. (кан. 21) одређује за ове преступнике десетогодишње одлучење из црквене заједнице. Касније су напори Цркве у овом погледу наишли на пуно разумевање и потпору државних власти. Тако је Константин Велики убиство детета, извршено на основу очинске власти (*patria potestas*), изједначио с убиством извршеним над сродником (*parricidium*), одредивши примерену казну. Овај владар је водио борбу и против излагања (напуштања) деце тиме, што је нађено дете потпуно досуђивао налазачу односно хранитељу, а касније је издао и забрану у правом смислу речи. Бољи хришћани су од почетка осуђивали гладијаторску борбу, а Константин Велики је исту већ изрично забранио и ограничио забраном извођења злочинаца на борбу у арену (325). За цара Хонорија (395–423) ове игре су биле потпуно укинуте.

Што се тиче сексуалног живота, ваља нагласити да је у незнабошком свету раније постојало чистије и узвишеније схватање. Али у

доба царства овакво схватање било је само изнимка. Опћенито пак владало је у овом погледу веома лаксно схватање и пракса; једино прељуба, али ни она не свагда, била је предмет оштријег пресуђивања. За деморализаторно дејство незнабошке митологије, литературе, већег броја јавних светковина и позоришта, имамо многих доказа у овом времену. Хришћанство је и у овом погледу довело до изражаја вишу моралност. Хришћанство је подигло на виши степен положај жене, признало је исту за самосталну и равноправну личност, и дало је брачној вези виши, светлији, натприродни карактер и садржину. Значајно је да је Црква, од почетка, захтевала брачну верност, не само од жене него и од мужа. Она је, исто тако, оштро иступала како против прељубе, тако и против ванбрачног сексуалног саобраћаја. И први хришћански императори предузимали су већ сходне мере против овог порока. У постављењу брачних запрека због сродничких веза, Црква је даље ишла него држава. Гледе општег признања и спровођења начела неразрешивости брака на Западу, није се тако брзо дошло до коначне одлуке. На Истоку је Црква, с обзиром на државно законодавство, које је уз извесне услове дозвољавало развод брака, остала трајно попустљивија и није усвојила начело неразрешивости брачне заједнице. На Западу пак, нарочито бл. Августин (IV–V в.) и папа Инокентије I (402–417) енергично су се заузимали за моногамију и неразрешивост брака. Ипак су и код германских народа, нарочито код племства и владара, још столећима постојали, више или мање, лабави назори и обичаји у овом правцу.